

Knut Kjeldstadli

ROM FOR EN VENSTREPOLITIKK? ET HISTORISK PERSPEKTIV

Da den rødgrønne regjeringen vant fram etter stortingsvalget i 2005, var det delvis fordi alternativet var blitt lite attraktivt. Svært mange ønsket å bli kvitt den borgerlige regjeringen. Nyliberal politikk ble avvist av velgerne. Men i tillegg håpet mange partimedlemmer, organisasjoner og bevegelser og velgere at regjeringen skulle gjøre en forskjell, at den ville endre landet – i retning av flere løsninger gjennom fellesskapet. Ved starten av 2009 kan en konstatere at det har kommet gode enkelttiltak, fra å avvise privatisering av Posten og skoleverket til å hindre en tøylesløs Arbeidsmiljølov. Viktige skanser er altså holdt. Og en har gjennomført sentrale velferdstiltak, som høy barnehagedekning. Men regjeringen har ikke gjennomført mer omfattende endringer eller ført til nye maktforhold. Spørsmålet er om en kan forstå noe om begrensningene for en mer radikal venstrekurs ved et samtidshistorisk blikk? La oss begynne med tallenes tale.

Tabell 1. Prosentandeler for venstrepartier og for Bondepartiet/Senterpartiet ved stortingsvalgene i Norge i etterkrigstida¹

	DNA	NKP SV/F RV	Til sammen	Bp/Sp
1945	45,7 prosent	11,9 prosent	57,6 prosent	8,0
1949	46,7	5,8	52,5	4,9
1953	46,7	5,1	51,8	8,8
1957	48,3	3,4	51,7	9,3
1961	46,8	2,9 + 2,4	52,1	9,3
1965	43,1	1,4 + 6,0	50,5	10,5
1969	46,5	1,0 + 3,5	50,1	11,0
1973	35,3	11,2 + 0,4	46,9	8,6
1977	42,3	0,4 + 4,2 + 0,6	47,5	6,7
1981	37,2	0,3 + 4,9 + 0,7	43,1	6,6
1985	40,8	0,2 + 5,5 + 0,6	46,9	6,5
1989	34,3	10,1 + 0,8	45,3	6,5
1993	36,9	7,9 + 1,1	44,6	16,7
1997	35,0	6,0 + 1,7	42,7	7,9
2001	24,3	12,5 + 1,2	38,0	5,6
2005	32,7	8,8 + 1,2	42,7	6,5

Tre trekk er slående. For det første har de mer eller mindre sosialistiske partiene gått ned fra over til 50 til rundt 40 prosent av stemmene, de har altså ikke

lenger et flertall i befolkningen. Fra 1945, da DNA og NKP trakk 57,6 prosent til sammen, og til og med 1969 fikk DNA, NKP og/ eller SF mer enn 50 prosent. Så fulgte en lang rekke valg fra 1973 der disse og RV fikk en samlet oppslutning på 40 prosent pluss, med synkende tendens. Valget i 2001 viste for første gang en samlet oppslutning nede på 38 prosent, i 2005 gikk andelen igjen opp. Under denne langtidsendringen ligger flere tunge samfunnsendringer; for å antyde: skifte fra industrikapitalismens klassestruktur til de nye klasseformasjonene under informasjons- og tjenestekapitalismen og et globalt hegemoni for nyliberale tankesett.

Det andre trekket er hvor forholdsvis sjelden partiene til venstre for DNA – et kommunistisk/venstresosialistisk/venstresosialdemokratisk alternativ – har fått betydelig oppslutning. Om vi sier at betydelig skal bety mer enn ti prosent, gjelder det 1945, 1973, 1989 og 2001. I 2005 hadde Rødt og SV til sammen ti prosent.

Nå kan en problematisere om velgeroppslutning er et godt mål for radikal styrke: En kan minne om hjemmesittere. En kan peke på at store mobiliseringer kan skje utenom valgene, som ved folkeavstemningene om medlemskap i EEC i 1972 og EU i 1994. Og en kan minne om at kampen i arbeidslivet eller andre sosiale strider kan følge enn annen rytme enn den parlamentariske. Men tallene viser et klart og foreløpig varig skifte over til synsmåter som tradisjonelt er blitt kalt borgerlige.

Det tredje trekket er at også Senterpartiet har opplevd en tilbakegang over tid, grovt sett fra et ti prosent parti til et seks prosent parti – med unntak av «EU-valget» i 1993. Partiet har jo velgere utenom jordbruket, en bror av en gardbruker som kjører drosje, en datter som arbeider på et likningskontor. Likevel er det rimelig å knytte fallet til den tallmessige tilbakegangen for sysselsatte i primærnæringene. Og denne mer pressete situasjonen er også én forklaring på at Senterpartiet har sett seg om etter nye koalisjonspartnere; deres medlemmer og velgere har definitivt interesse av en sterk offentlig sektor. En konsekvent nyliberal linje ville underminere både jordbruket og kommunen som arbeidsgiver i distrikts-Norge.

Gode valg for venstresida²

Partiene på ytre venstre har altså gjort det godt valgmessig i 1945, 1973, 1989 og 2001, og mer betinget i 2005. Hva var omstendighetene ved disse valgene? Er det mulig å lære noe om vilkårene for en strukturoverskridende politikk?

1945. Okkupasjonsåra hadde skapt en radikaliseret befolkning. Radikaliseringen kom til uttrykk i at DNA og NKP gjorde gode valg samtidig. Et annet tegn var at Kristelig Folkeparti nå ble et landsparti, på en sosialpolitisk plattform til venstre for midtstreken. Det var en forventningenes revolusjon om at *nå* måtte en god framtid bygges, et klima der også Høyres formann

Sjur Lindebrække regnet med at forsikringsvesenet ville bli sosialisert. Sovjetunionen hadde betydelig sympati som alliert mot Hitler, og som befrier av Finnmark.

Et mindre Moskva-orientert kommunistparti hadde *kanskje* vunnet videre fram. Men så, fra 1947-48 ble denne åpningen lukket, med antikommunisme og kald krig, med forspilte sjanser. Internasjonalt festet blokkpolitikken og det såkalte Bretton Woods-systemet seg økonomisk, fram til omkring 1971.

1973. Internasjonalt bød 1970-tallet på ny ustabilitet, fallende profitter og som svar en begynnende reorganisering av den internasjonale orden i retning av nyliberale løsninger. I Norge bød situasjonen etter kampen om medlemskap i EEC i 1972 en ny åpning i historien. Slik ble det i alle fall opplevd fra venstre: En maktelite var slått. Nei-flertallet var nok sammensatt, men rommet like fullt en kritikk av viktige trekk ved samfunnsmodellen – som geografisk sentralisering eller korporativ samforstand. Det nye venstre-alternativet, Sosialistisk Valgforbund, kom delvis ved at DNA-velgere gikk over. DNA gjorde sitt dårligste valg siden 1930.

To tredeler av deres velgere svingte tilbake i 1977. En kan se situasjonen som en «normalisering». Arbeiderpartiet ble på en måte straffet i 1973; nå vendte mange tilhengere tilbake. En kan legge vekt på en reell, om enn taktisk betinget venstresving fra DNA: som lov om bedriftsdemokrati, en ny sjukelønnslov og ikke minst en radikal arbeidsmiljølov. Et annet moment er den klare økonomiske resesjonen omkring 1975; i krisetider syntes Arbeiderpartiet mest troverdig. Og en bedre håndtering av de indre motsigelsene i SV, ikke bare i forhold til NKP, kunne kanskje ha vært mulig. Men det var vanskelig å håndtere det store presset mot SV som kom ved «listsaka» og Loran C-saka. Etter få år var systemet stabilisert, nå på høyrebølgens og liberalismens premisser. Sjansen var oppbrukt.

1989. SVs framgang fra 5,5 prosent til 10,1 prosent i 1989 var trolig uttrykk for at miljøspørsmålet nå var satt på dagsordenen. Atomkraftulykken i Tsjernobyl ble fulgt av en algeinvasjon langs norskekysten i 1989, av seldød, oljekatastrofer til sjøs og rapporter om hull i ozonlaget og tiltakende drivhuseffekt. Erik Solheim som hadde overtatt som leder, artikulerte SV som miljøparti og appellerte til uroen over disse forholdene. Det klassiske sosialistiske perspektivet var ikke til stede i valgbudskapet. Klassespørsmål kan ha spilt en viss rolle; arbeidsløsheten økte i 1989. Men den var om lag like høy i 1983 og i 1984 og markert høyere på 1990-tallet, uten at dem da ga utslag i venstrestemmegivning.³ Partiet samlet nye velgere under miljøkonjunkturen; et generelt trekk ved utviklingen etter 1970-tallet var lavere parti-lojalitet, fra 1985 til 1989 skiftet 40 prosent av velgerne parti, fra 1985 til 1993 44 prosent. Det bør legges til at DNA i 1989 gjorde et av sine dårligste valg, med 34,3 prosent. Og at fokuset på miljø forsvant i opinionen etterpå.

1993. Dette var Senterpartiets store valg, som nå ble landets nest største parti. Igjen spilte kampen om norsk medlemskap i EU hovedrolla. Senterpartiet

stod fram som det konsekvente nei-partiet; SV gjorde derimot sitt nei betinget av et nei i folkeavstemningen. En stakket stund, under inntrykket av valget og nei-resultatet, kunne Senterpartiet, ledet av Anne Enger Lahnstein, tenke om Norge som «annerledeslandet» og håpe på en mer varig politisk strømkantring. Så skjedde ikke, i alle fall ikke når det gjelder den varige oppslutningen. Også her er det grunner til å understreke en stabilisering og en tilbakevending til oppslutningen fra 1980-tallet.

2001. Oppslutningen om SV hadde sammenheng med Arbeiderpartiets politikk, denne gangen som en reaksjon på Stoltenberg I-regjeringen. Det gjaldt både den klassemessige profilen på regjeringsmedlemmene og det en må kunne kalle et nyliberalt innslag i politikken. Den implisitte kritikken for eksempel fra LO i Oslo var klar i en uttalelse om «Den politiske situasjon – Stortingsvalget 2001», vedtatt på årsmøtet 23. april 2001:

«Stadig økende egenandeler på helsetjenester, privatisering av offentlig virksomhet, omdanning av offentlig eie til private aksjeselskaper og salg av slike selskaper til privat kapital, river ned det som folket har bygget opp.... Alternativet er at de politiske venstrekreftene samler seg og viser handlekraft i forhold til å stake ut en kurs som klart viser forskjellene på de politiske høyrekreftene og venstresida i norsk politikk.»

Også i 2001 spilte den internasjonale situasjonen en rolle med en voksende bevegelse for en annen type globalisering. Angrepet 11. september, som skulle påvirke det politiske klimaet, kom rett etter valget.

2005-valget: Seier for regjeringsprosjektet -nederlag for SV?

Valget må ses som en del av en politisk konjunktur, altså en tendens i tenking og handlinger i en viss fase, knyttet til en tanke om motsetninger mellom sosiale klasser og politiske krefter. Sett fra venstre kan en politisk konjunktur være offensiv eller defensiv; er en på offensiven må andre i forsvar, det er som i fotball.

Flere på venstresida mente spesielt etter valget i 2001 at en stod i en slik defensiv overfor nyliberale tendenser, om enn mindre voldsomme i Norge enn i mange land. Poenget med dette er at misnøyen med regjeringen Bondevik II neppe var uttrykk for en egentlig radikal stemning. Det var ikke noe ønske om samfunnsomveltning, ja knapt en samfunnsforandring som lå bak. Det var snarere et samfunnsbevarende ønske. Men en ønsket ikke nyliberalisme, en ønsket å bevare fellesskapsløsninger på velferdsfeltet. I en meningsmåling MMI foretok for Dagbladet 5. mai 2005 ville bare én av fire nordmenn ha ytterligere skatteletter. 64 prosent ville opprettholde dagens skattenivå for å beholde et godt offentlig tjenestetilbud.

En historisk parallell kunne være folkefrontpolitikken på 1930-tallet, som også dreide seg om et forsvar. Det gjaldt i begge tilfellene å slå tilbake en aggressiv motstander som var i ferd med å ødelegge djupe verdier. Fronten

samlet bredt, også ut over arbeiderbevegelsen. Den gikk ikke ut over kapitalismen. Men den søkte å regulere og tøyte, ikke frisleppe markedet.⁴

Når SV gjorde et dårligere valg enn ventet i 2005, hang det sammen med politiske feilgrep. Det første store feiltaket var å trivialisere valgkampen. En annenrangs motstander som Dagfinn Høybråten ble utpekt som «hatobjekt». I stedet for å definere valget som uhyre viktig, som et avgjørende valg av kurs for hele samfunnet – at fire år til med Høyre ville bety privatisering og profittøkonomi, økte klasseskiller og en maktforskyvning som gjør det uhyre tungt å snu utviklingen – ble inntrykket skapt av at valget dreide seg om frukt eller varm mat på skolen. Få lot seg begeistre.

Det neste feilgrepet var å legge seg nært DNA i politisk innhold og opptrøden. At det ville bli et forsøk på en ny regjering, var kjent og godt etablert i velgernes bevissthet. Denne enheten behøvde ikke understrekes ytterligere ved alle de felles utspillene som en valgte å komme med. Oppgaven var tvert imot nå å forklare hvorfor folk burde stemme SV, hvorfor styrkeforholdene mellom partiene i regjering ville kunne spille en rolle. Det kunne dreid seg om arbeidsliv, om kutt i pensjoner. Men folk måtte rett og slett gis en grunn til å stemme SV. Det ble etter valget sagt at DNA har lagt seg til venstre. Kanskje var det riktig når det gjelder retorikken. Men hovedinntrykket var ikke at DNA hadde endret seg, men at SV hadde gått til høyre og lagt seg opp til DNA. At SV faktisk ville mer enn å flikke på det nåværende samfunnet ble knapt nevnt. Det ble i stedet skapt en følelse av at SV tok kompromissene på forhånd. I stedet kunne en ha arbeidet for sitt eget primærsmål, og så avveid kompromisset etter valget, etter maktforholdene innad i regjering og ut fra styrken i en opinion. Når en la seg så nær DNA, skaptes inntrykket av et litt svakt parti, defensivt. Da valgte en god del velgere heller «the real thing», DNA. Her holdt Senterpartiet på sitt, med en framgang som resultat.

En tredje feil var at det framtrådte et bilde av et parti som vaklet og skiftet mening under valgkampen, på grensa til det opportunistiske. Sentrale poster som vitterlig var programfestet – ut av NATO og ut av EØS – ble skjovet til side som partiets primærstandpunkter. Det hadde vært mulig å kommunisere hva en mente, samtidig som en fikk sagt at disse to punktene ikke kunne stilles som vilkår i en regjering med Sp og DNA. Nå ble det etterlatt inntrykk av at SV over natta hadde gått fra å være kritiker til å bli en partner for USA, at en ikke mente det alvorlig med seks timers dag, at en ikke var mot ekstreme åpningstider i butikker m.v.

Et siste avgjørende problem synes å ha ligget på ett bestemt felt – skolepolitikken, eller i alle fall skolepolitikken slik den framtrer utad. Ett lite glimt fra løpeseddelutdeling på Grønland kl. 07.00 en morgen: «Nei takk. Jeg er lærer; jeg vil ha en ordentlig skole.»⁵ Hvordan partiet klarte å legge seg ut med lærerorganisasjonene, er en gåte.

Hva er så det samlede mønsteret i utviklingene ved valgene gjennom 50 år?

(1) Arbeiderpartiet har varig gått ned fra et 40 prosent til et 30 prosent parti. Det en kan kalle arbeiderbevegelsens partier, har mistet flertallet.

(2) Dette åpner for nødvendigheten av deltaking fra eller støtte fra et av de ikke-sosialistiske partiene (i mangel av bedre ord). DNA kan under visse vilkår tenkes å søke denne støtten i flere av disse partiene, ikke bare i Senterpartiet, men også i Kristelig Folkeparti og Venstre. Høyre og DNA trenger hverandre gjensidig som motstandere – og et samarbeid med Fremskrittspartiet er utelukket.

(3) Det maksimale rommet ved valgene for de samlede venstrealternativene har vært 12–13 prosent. Ved de tre siste toppvalgene for disse strømningene – 1973, 1989, 2001 – har DNA samtidig gjort det dårlig.

Har større endringer kunnet skje?

Så de relative framgangene kan forklares. Men hvordan kan en forklare den gjennomgående lave oppslutningen? Hvorfor har folket, flertallet i alle fall, ikke hørt på venstresida? Svaret har ikke bare akademisk interesse. For hva slags svar en gir, forteller også *om* noe kan gjøres, og sier *hva* som eventuelt bør gjøres med situasjonen.

Her er en skala fra samfunnsmessige, strukturelle forklaringer i den ene enden over til politiske feilgrep i valgkamper i den andre. Sjøøl tror jeg mer på sosiologi enn på politikk når det gjelder å forklare. Den lave oppslutningen kan ikke primært forklares ved taktisk uklokhet, bommerter i valgkamper, sjarmen til ledere etc. Både en Hanna Kvanmo og en Kristin Halvorsen har nytt personlig popularitet uten at folk av den grunn stemte på dem. At venstresida ikke har klart å forme ut en god politikk som både appellerer til folk, virker realistisk og også peker ut over de eksisterende samfunnsforholdene, har spilt en rolle. Men dette blir likevel en sekundær forklaring, tror jeg. Tallene er for gjennomgående. Den lave oppslutningen stikker djupt ned i den typen samfunn Norge har vært i noen generasjoner. *Hvilke* røtter det handler om, er et svært tema, som ikke er emnet her.

Er det da mulig å forandre samfunn radikalt, å forandre det ved bevisst handling? Ordinært – nei. Systemet har sin treghet som gjør at det vanligvis fortsetter i samme retning. Sjansen er størst for at rutiner følges, at systemet dermed gjenspeiler seg sjøl.

Men *så* kan det inntreffe kriser som gjør at rutinene brytes. Styringen glipper. Makta slipper taket et øyeblikk. Situasjonen er åpen. Det er uvisst hvor hen det bærer, hva som blir utgangen. Systemet kan stabiliseres på nytt, eller et nytt system kan etableres. Reelle alternativer foreligger. Det finnes en historisk sjanse. Det er rom for den bevisste handlingen; nå er politikk mulig. Slik beveger verden beveger seg mellom lukking og åpning, mellom rutiner

og kriser, mellom ulike «ordener». For dem som vil endre et system må oppgaven være å tre inn når åpningene kommer.

Hva så med danningen av den rødgrønne regjeringen? Var den en åpning? Noe mandat til en radikal, grunnleggende samfunnsomdanning kan en ikke si at det ble gitt. Mandatflertallet var for knapt, og valgplattformen for begrenset. Men Soria Moria-erklæringen rommet så mange viktige punkter at skulle den bli gjennomført, vil det iallfall være en annen variant av kapitalismen etterpå. Folk stemte for velferdsstat, mot vekst i private markedsløsninger. Igjen hadde situasjonen en internasjonal bakgrunn: Bevegelser mot en globalisering på de kapitalistiske konsernenes vilkår, venstresving i Latin-Amerika, kanskje begynnelsen på slutten på den nyliberale orden og uavkortet USA-dominans. Så kanskje fantes her en åpning mot venstre.

Samtidshistoriens utfordring er å studere ennå uavsluttete prosesser. Derfor er en fullstendig bedømming vanskelig. En mulighet er å gripe tilbake til vilkår som folk på venstresida i forkant nevnte burde være oppfylt for at prosjektet skulle lykkes, for at et slikt regjeringsprosjekt ikke skulle ende i folkelig frustrasjon og mer spesielt, en desimering av SV. Vilåårene var:

(1) En akseptabel politisk *plattform* for en slik regjering. Som nevnt ble dette premisset oppfylt (med unntak etter mitt syn, som at DNA dikterte innvandrings- og inkluderingspolitikken).

(2) En rimelig *velger- og mandatstyrke* for en venstresosialisme. Dette premisset ble ikke oppfylt; jfr. at de tre partiene fikk 48 prosent, 49,3 prosent om vi regner inn RV og de grønne, og at SV gikk kraftig tilbake både i forhold til siste stortingsvalg, siste kommunevalg og gallup, til 8,8 prosent. Både SV og Senterpartiet ble juniorpartnere; det har vist seg i åå etterpå, der DNA ved sitt flertall i regjeringen har diktert i en rekke saker – fra oljeboring til engasjement i Afghanistan, kjøp av kampfly og asylpolitikk.

(3) En merkbar *opinion* også *utafor* det parlamentariske systemet som gikk i venstreretning. Premisset var der under valgkampen først og fremst i kraft av LOs engasjement. Men av en viss betydning var også slike initiativ som Oslo 2005, der LO Oslo samarbeidet med Utdanningsforbundet, Sykepleierforbundet, ATTAC og noen solidaritetsorganisasjoner. Det var også en parallell i Trondheim, kalt Ny Kurs. En kan tolke resultatene ved kommunevalget i 2007 dit hen at en venstreopinion ikke er klart til stede. Hvordan folk reagerer på finanskrisen og arbeidsløshet i 2009 gjenstår å se.

(4) Et *engasjement fra og samarbeid med folkelige bevegelser, organisasjoner og fagmiljøer*. Et engasjement fra bevegelsene kan en nok se i enkelt saker. Men det eksisterer knapt noen idé om at en er med på et større prosjekt for samfunnsendring. Regjeringen har heller ikke snakket om seg sjøl som del av et lag, som har en stor oppgave å fylle, som vil et sted hen, som ønsker det er skulle være et annet Norge i 2009 enn i 2005.

(5) For SVs del spesielt: En sikring av og styrking av *partiorganisasjonen* slik at den kunne finnes som en sjølstendig stemme ved sida av regjeringen.

Her er det tvetydig. På den ene sida er kravet om disiplinering, opprinnelig reist av borgerlighetens politiske journalister, blitt internalisert i store deler av SV og brukt til å stanse kritiske røster. På den andre sida kan noen valg til verv og nye tanker om organisasjonsarbeid og idédebatt tolkes i retning av en noe mer autonom organisasjon.

For å konkludere, og nå ikke som samtidshistoriker, men ut fra en politisk vurdering: Verden har et dramatisk behov for å bryte med kapitalismens akkumulasjonstvang – og samtidig også for en radikal sosial omfordeling og klassemessig utjamning nasjonalt og globalt. Men det er i disse sakene ikke sterke tegn på læring hos SVs regjeringssjef. Den sentrale konklusjonen der er at politikken innhold er i orden og bør fortsette; mens det har sviktet i organisasjonens utlegning av politikken.

Så – toget er gått i denne regjeringsperioden. Fasiten for Stoltenberg II-regjeringen tegner til å bli at den ikke skapte noen maktforskyvninger mellom klassene eller i forholdet mellom marked og fellesskap. Noen annen type, mer tøylet kapitalisme har ikke kommet. Tvert imot har regjeringen åpnet for spekulative *hedge*-fond og økt andelen av Oljefondet plassert i aksjer til 60 prosent. Håndteringen av den store økonomiske krisa har vist at en ønsker *business as usual*, økonomisk-politisk stabilisering, sammen med en viss vridning mot bruk av mer miljøriktige tekniske løsninger.

Om 2009 gir et fornyet velgerflertall, kan en da vente en mer pågående politikk? Alvoret i krisene *kan* komme til å radikalisere oppfatningene. Men så langt er det vanskelig å se slike spirer i Arbeiderpartiet og i SVs regjeringssjef. Faktisk er Senterpartiet mindre markedsortodokst i sin tenking om økonomisk politikk.

Nå ville det heller ikke vært mulig å mobilisere svært bredt og raskt på et venstresosialistisk program, til det er erfaringene om grenser fra 50 års valg for entydige. Men det er nødvendig å ha et bilde av et etterkapitalistisk samfunn, og dermed en idé om i hvilken *retning* en ønsker å gå, hvilke strukturelle reformer som fører en i denne leia, og hvilke tiltak som styrker systemet.

NOTER

- 1) Statistisk Sentralbyrå (SSB), *Historiske tabeller – Stortingsvalgene*.
- 2) For analyser av valgene, se Even Lange, «Samling om felles mål 1935-1970», *Aschehougs Norges-historie*, bind 11, Oslo 1998; og Edgeir Benum, «Overflod og fremtidsfrykt 1970», *Aschehougs Norges-historie*, bind 12, Oslo 1998.
- 3) SSB, *Historiske tabeller. Helt arbeidsledige etter kjønn 1948-1999*.
- 4) Se Knut Kjeldstadli: 'Arbeider, bonde, våre hære ...' – *Arbeiderpartiet og bøndene 1930-1939*, Universitetet i Oslo 1978, s. 154ff: «Arbeiderpartiet – den norske folkefronten?»
- 5) Sjølopplevd.